

HR 13 maart 1981, ECLI:NL:HR:1981:AG4158, NJ 1981/635 (Ermes & Langerwerf / Haviltex BV)

Wetsartikelen:	Art. 6:248 lid 1 BW
Kernwoorden:	Uitleg overeenkomst
Kern:	De vraag hoe de verhouding tussen partijen is geregeld in een (schriftelijke) overeenkomst, is niet alleen afhankelijk van een taalkundige uitleg van de contractsbepalingen. Het komt aan op de betekenis die partijen over en weer redelijkerwijs aan deze bepalingen mochten toekennen en op hetgeen zij wat dat betreft redelijkerwijs van elkaar mochten verwachten. Daarbij spelen verschillende omstandigheden een rol.
Versie: W.H. van Boom © versie 1 augustus 2016	

1. Casus en uitspraak

G. Ermes en zijn zakenpartner B.J.C. Langerwerf (hierna gemakshalve: Ermes) verkopen in februari 1976 aan Haviltex BV een machine voor het snijden van steekschuim voor bloemen. De koopprijs is hfl. 35.000 excl. BTW, waarvan hfl. 20.000 opeisbaar bij aflevering en montage; de resterende hfl. 15.000 zal in de vorm van winstdeling geschieden zodanig dat elk jaar 10% van de behaalde winst zal worden afgedragen aan Ermes totdat het bedrag betaald is of de machine niet meer in gebruik is bij Haviltex. Partijen schrijven ook de contractsbepaling op: "Tot eind 1976 heeft koper het recht de machine terug te geven voor f 20 000 exclusief BTW. Betaalbaar f 2000 per maand. Eerste betaling 30 dagen na teruggave. Koper heeft het recht garanties voor de betaling van f 2000 exclusief BTW per maand te eisen."

Haviltex neemt de machine in ontvangst tegen betaling van hfl. 20.000. Op 16 juni 1976 schrijft Haviltex aan Ermes dat zij de machine overeenkomstig het contract teruggeeft en dat zij de betaalde hfl. 20.000 in de afgesproken termijnen van hfl. 2.000 wil terugontvangen. Ook eist Haviltex garanties voor de terugbetaling en houdt ze de machine achter totdat Ermes alles heeft terugbetaald.

Ermes reageert niet. Daarom dagvaardt Haviltex Ermes voor de rechtbank Breda en vordert terugbetaling van het betaalde bedrag. In reconventie vordert Ermes van Haviltex de betaling van de resterende 10%. Haviltex stelt zich op het standpunt dat het beding 'Tot eind 1976 heeft koper het recht de machine terug te geven' haar het recht gaf om de overeenkomst te ontbinden en de machine terug te geven. Ermes stelt zich op het standpunt dat Haviltex in strijd met de goede trouw handelt door zonder opgaaf van redenen de machine terug te geven. Naar het oordeel van de rechtbank is de tekst van de overeenkomst, ook al is deze door niet-juristen opgesteld, duidelijk: volgens het beding heeft Haviltex het recht de overeenkomst zonder opgaaf van redenen de overeenkomst ontbonden te verklaren, en van dat recht is gebruik gemaakt. De rechtbank stelt Haviltex in het gelijk en wijst de reconventionele vordering van Ermes af.

Ermes gaat in beroep bij het Hof 's-Hertogenbosch. Het Hof bekrachtigt echter het vonnis van de rechtbank en overweegt dat de bewoordingen van de overeenkomst duidelijk zijn en een zuiver

taalkundige uitleg geen leemte laat in de regeling van de verhouding van partijen wat betreft het recht van Haviltex tot beëindiging van de overeenkomst. Nu de bewoordingen duidelijk zijn, zo overweegt het hof, kan niet met een beroep op de veronderstelde bedoeling van partijen worden afgeweken van de bewoordingen van de overeenkomst.

Haviltex gaat in cassatie, en met succes. De Hoge Raad casseert het arrest van het hof :

“De vraag hoe in een schriftelijk contract de verhouding van pp. is geregeld en of dit contract een leemte laat die moet worden aangevuld, kan niet worden beantwoord op grond van alleen maar een zuiver taalkundige uitleg van de bepalingen van dat contract. Voor de beantwoording van die vraag komt het immers aan op de zin die pp. in de gegeven omstandigheden over en weer redelijkerwijs aan deze bepalingen mochten toekennen en op hetgeen zij te dien aanzien redelijkerwijs van elkaar mochten verwachten. Daarbij kan mede van belang zijn tot welke maatschappelijke kringen pp. behoren en welke rechtskennis van zodanige pp. kan worden verwacht. Een en ander brengt mee dat het Hof bij het bepalen van zijn oordeel dat de in zijn zesde r.o. bedoelde bepaling van het contract geen leemte laat in de regeling van de rechtsverhouding van pp., een onjuiste maatstaf heeft aangelegd.”

De Hoge Raad vernietigt het arrest en verwijst de zaak naar het Hof Arnhem om wederom, maar nu met de juiste maatstaf, het beding in het contract uit te leggen.

2. Commentaar

De Haviltex-maatstaf

Een overeenkomst begint, zo lezen we in art. 6:248 lid 1 BW, bij de ‘door partijen overeengekomen rechtsgevolgen’. En wat partijen zijn overeengekomen, zal in veel gevallen moeten worden geconstrueerd uit hun wilsverklaringen (‘verklaringen en gedragingen’) op het moment van contractsluiting (en in de aanloop daarnaartoe). Verklaringen geschieden vaak in de vorm van woorden: de uitgesproken en/of opgeschreven bepalingen van de overeenkomst. Die contractsbepalingen zijn woorden die idealiter uitdrukking geven aan de wilsovereenstemming van partijen. Toch kunnen die woorden, hoe zorgvuldig gekozen ze ook mogen zijn, altijd ruimte voor verschillende interpretaties geven.¹ Een rechter, maar ook partijen zelf, moeten dan soms achteraf zien te construeren wat de gemeenschappelijke bedoeling was ten tijde van het contracteren. Die bedoeling is vanuit de wiltheorie doorslaggevend: het gaat niet om de letterlijke betekenis van de woorden, maar om hun rol als middel om de wil, de gemeenschappelijke bedoeling, van partijen uit te drukken. Zou men niet de wil maar de verklaring doorslaggevend achten, dan zou die letterlijke, taalkundige betekenis wel doorslaggevend kunnen zijn. Deze tegenstelling wordt wel uitgedrukt met de termen ‘subjectieve’ versus ‘objectieve’ uitleg, waarbij subjectief dan vaak staat voor de subjectieve bedoelingen van partijen en objectief voor een externe maatstaf.

In *Haviltex* wordt de nadruk gelegd op die subjectieve uitleg van de wilsverklaringen van partijen, waarbij een formulering wordt gebruikt die lijkt op de ‘over en weer verklaren en afleiden’-formule in *Bunde / Erckens* (1976). In *Bunde* ging het om de vraag of wilsovereenstemming was bereikt en dus of er een overeenkomst tot stand was gekomen in een geval waarin beide partijen hetzelfde

¹ De Hoge Raad neemt in *Haviltex* dus impliciet afstand van (het toen nog geldende) art. 1378 BW (oud). Daarin was bepaald: “Indien de bewoordingen eener overeenkomst duidelijk zijn, mag men daarvan door uitlegging niet afwijken”. Heel betekenisvol was dat artikel overigens niet, ook omdat art. 1379 BW (oud) er direct aan toevoegde: “Indien de bewoordingen eener overeenkomst voor onderscheiden uitleggingen vatbaar zijn, moet men veeleer nagaan welke de bedoeling der handelende partijen geweest zij, dan zich aan den letterlijken zin der woorden binden”.

(essentiële) woord gebruikten, maar er elk een andere betekenis aan toekenden; daarbij achtte de Hoge Raad van belang wat partijen “over en weer hebben verklaard en uit elkaars verklaringen en gedragingen, overeenkomstig de zin die zij daaraan in de gegeven omstandigheden redelijkerwijze mochten toekennen, hebben afgeleid”.² In *Haviltex* was duidelijk dat partijen een ontbindingsclausule hadden opgenomen, maar verschilden zij van mening over hoe die bedoeld was; daarbij is van de belang de betekenis die partijen “in de gegeven omstandigheden over en weer redelijkerwijs aan deze bepalingen mochten toekennen en op hetgeen zij te dien aanzien redelijkerwijs van elkaar mochten verwachten”.

Deze twee ‘over en weer’-formuleringen zijn niet identiek maar lopen wel in elkaar over: het gaat er in beide gevallen om een toepassing van het beginsel dat aan art. 3:33 jo. 35 BW ten grondslag ligt. In gevallen zoals *Haviltex* zijn er drie uitkomsten denkbaar van deze wederkerige toetsing: *ofwel* het was *Haviltex* die er gerechtvaardigd op mocht vertrouwen dat de verklaring van *Ermes* dat hij instemde met het beding inhield dat hij instemde met een ongeclausuleerde ontbindingsmogelijkheid, *ofwel* *Ermes* die er gerechtvaardigd op mocht vertrouwen dat de verklaring van *Haviltex* dat zij instemde met het beding inhield dat zij instemde met een ontbindingsmogelijkheid die ingeroepen kon worden met opgaaf van redenen (bijv. in het geval de machine niet functioneerde) de uitleg voor ogen stond die *Haviltex* voor ogen stond, *ofwel* geen van beide partijen mocht er op vertrouwen dat de instemming van de wederpartij bedoeld was als instemming met de bedoelde uitleg van de ander. In dat laatste geval is het beding niet geldig overeengekomen en vertoont het contract mogelijkwijs een leemte die aangevuld dient te worden met wet, gewoonte of eisen van redelijkheid en billijkheid (art. 6:248 lid 1 BW).

Gezichtspunten

Waar moet men op letten bij het toepassen van de *Haviltex*-maatstaf? De Hoge Raad licht een tipje van de sluier op door één relevant gezichtspunt te benoemen: bij uitleg kan relevant tot welke ‘maatschappelijke kringen’ partijen behoren en welke rechtskennis van zodanige partijen kan worden verwacht. In *Haviltex* ging het om commerciële partijen in de bloemenindustrie, niet om juristen. Dat kan een aanwijzing zijn: van juristen kan men wellicht verwachten dat zij in een ontbindingsclausule iets toevoegen over ontbindingsgronden, zodat het onbreken daarvan een aanwijzing kan zijn dat met het beding juist een ongeclausuleerde ontbindingsbevoegdheid is bedoeld. Is het contract niet door juristen opgesteld, dan valt dat argument weg. Wellicht is dat wat de Hoge Raad met het gezichtspunt bedoelde te zeggen: als partijen zich onbeholpen uitdrukken, is het verstandig de woorden niet al te letterlijk te nemen.

In het arrest *Ram / Matser* (1977), voorloper van *Haviltex*, kwam al eerder een ander gezichtspunt tegen.³ In die zaak ging het om de aankoop van een woning door C. Ram, een particulier, van Projectontwikkelings- en Exploitatiemaatschappij Johan Matser NV. In de koopakte was bepaald: “Betreffende woning (...) is gekocht door bemiddeling van Projectontwikkelings- en Exploitatiemaatschappij Johan Matser NV, voor welke bemiddeling koper 1½ % provisie (...) verschuldigd is over de totale koopsom (...)”. Ram maakte achteraf bezwaar tegen deze bepaling, nu *Matser* niet had bemiddeld maar juist zelf als verkoper was opgetreden. *Matser* verweerde zich met het betoog dat de woning onderdeel uitmaakte van de verkoop van een complex woningen waar *Matser* een vijftal makelaars voor had ingeschakeld. De kosten van die makelaars bedoelde *Matser* aan alle kopers in rekening brengen door middel van de bemiddelingsprovisie. Die bedoeling is, zo

² HR 17 december 1976, ECLI:NL:HR:1976:AC5835, NJ 1977/241 (Gemeente Bunde / Erckens).

³ HR 1 juli 1977, ECLI:NL:HR:1977:AB7021, NJ 1978/125 (*Ram / Projectontwikkelings- en Exploitatiemaatschappij Johan Matser NV*).

oordeelt het hof, weliswaar niet gelukkig verwoord in de overeenkomst, maar dat maakt niet dat die bedoeling onverenigbaar is met de bewoordingen; bovendien heeft Ram zijn handtekening gezet en dus ingestemd met het beding. Het hof wijst de vordering van Ram af. De Hoge Raad is echter van oordeel dat deze redenering onbegrijpelijk is omdat het 'bij uitleg van een beding als het onderhavige in de eerste plaats aankomt op de zin welke de koper daaraan in de gegeven omstandigheden redelijkerwijze mocht toekennen en op hetgeen de verkoper te dien aanzien van de koper mocht verwachten'; de Hoge Raad oordeelt dat niet evident is dat Ram het beding had moeten opvatten zoals bedoeld door Matser, dat niet is vastgesteld dat Matser had mogen verwachten dat Ram het beding zo zou opvatten en dat het bovendien bij een door een professionele verkoper geredigeerd beding voor de hand ligt om onduidelijkheden in beginsel ten gunste van de niet-professionele koper uit te leggen.

In *Ram / Matser* ligt dus ook al de *Haviltex*-maatstaf besloten, en wordt als gezichtspunt toegevoegd de zogenoemde uitleg 'contra proferentem'. Die uitleg 'contra proferentem' (in het nadeel van de aanbieder; ook wel 'contra stipulatorem', in het nadeel van de opsteller) is gebaseerd op de gedachte dat de partij die het beding heeft opgesteld, het risico van onduidelijkheden moet dragen. Het 'contra proferentem'-gezichtspunt is overigens van alle tijden; het stond al in het oude BW (art. 1385) en is als rechtsregel voor de uitleg van overeenkomsten tussen gebruikers van algemene voorwaarden en consumenten ook in ons huidige BW terug te vinden in art. 6:238 lid 2 BW. Overigens is de uitleg 'contra proferentem' buiten gevallen bestreken door art. 6:238 lid 2 BW geen *regel* maar een gezichtspunt: het feit dat een (onduidelijk) beding (in algemene voorwaarden) door één van beide partijen is opgesteld, *kan* worden meegewogen bij de uitleg, maar het is geen doorslaggevend argument in welke richting dan ook.⁴

Ontwikkelingen na Haviltex

De Hoge Raad heeft zich in latere rechtspraak regelmatig moeten uitlaten over de *Haviltex*-maatstaf, en niet alleen in het kader van overeenkomsten. Elke rechtshandeling dient als wilsverklaring immers te worden uitgelegd. De *Haviltex*-maatstaf duikt daarom op verschillende plaatsen op. Daarbij is op enig moment de vraag aan de orde gekomen of de maatstaf goed bruikbaar is als het gaat om rechtshandelingen waar derden bij betrokken zijn. Hoe moet men een op schrift gestelde overeenkomst tussen A en B worden uitgelegd in de verhouding tot C, die wel het geschrift maar niet de achterliggende bedoelingen van partijen kent? Dat kan zich voordoen bij een CAO, een collectieve arbeidsovereenkomst uitonderhandeld door werkgevers- en werknemersorganisaties en op grond van een wettelijke bevoegdheid algemeen verbindend verklaard op alle individuele arbeidsovereenkomsten in een bepaalde branche.⁵ Daarover oordeelde de Hoge Raad in 1993:

"bij de totstandkoming [van een cao zijn] de individuele werknemers niet betrokken, terwijl de individuele werkgever daarbij betrokken kan, maar niet hoeft te zijn. In het algemeen staan daarom aan de werknemers en werkgever, op wie de overeenkomst van toepassing is, bij het bepalen van inhoud en strekking daarvan geen andere gegevens ter beschikking dan haar tekst en de eventueel daaraan toegevoegde schriftelijke toelichting, die in deze zaak echter ontbreekt. Dit brengt mee dat voor de uitleg van de bepalingen van een CAO, de bewoordingen daarvan, gelezen in het licht van de gehele tekst van die overeenkomst, in beginsel van doorslaggevende betekenis zijn. Heeft de

⁴ Zo bijv. HR 30 november 2001, ECLI:NL:HR:2001:AD5318 (Océ-Technologies / Asea Brown Boveri) ; HR 11 april 2003, ECLI:NL:HR:2003:AF3422, NJ 2003/430 (Baron-van den Maagdenburg c.s. / Terra Nigra Holding).

⁵ Wet op het algemeen verbindend en het onverbindend verklaren van bepalingen van collectieve arbeidsovereenkomsten 1937.

*werkgever zelf aan de totstandkoming van de CAO meegewerkt, dan zal hij zijn eventueel daaraan ontleende bijzondere wetenschap te dier zake niet jegens de werknemer kunnen inroepen.*⁶

Deze uitspraak buigt weg van de *Haviltex*-maatstaf naar een zuiver objectieve uitleg, waarbij de bewoordingen in het licht van de gehele tekst, vooropgesteld worden. Die ‘CAO-norm’ werd vervolgens ook op andere geschriften in de verhouding tot derden toegepast.⁷ Uiteindelijk formuleerde de Hoge Raad in *DSM / Fox* (2004) een soort glijdende schaal tussen *Haviltex* en ‘CAO-norm’. Sinds *DSM / Fox* schakelt de rechtspraak tussen subjectieve en objectieve uitleg; waar het om de positie van derden gaat, komt het bij de uitleg van geschriften aan op de in het geschrift tot uitdrukking gebrachte partijbedoeling die moet worden afgeleid uit de in de akte opgenomen, naar objectieve maatstaven in het licht van de gehele inhoud van de akte uit te leggen bewoordingen.⁸ De Hoge Raad spreekt in *DSM / Fox* overigens liever niet van ‘schakelen’, maar van een ‘vloeiende overgang’:⁹

“Tussen de Haviltexnorm en de CAO-norm bestaat geen tegenstelling, maar een vloeiende overgang. Enerzijds heeft ook bij toepassing van de Haviltexnorm te gelden dat, indien de inhoud van een overeenkomst in een geschrift is vastgelegd — nog afgezien van het bepaalde in art. 3:36 BW in de verhouding tot derden — de argumenten voor een uitleg van dat geschrift naar objectieve maatstaven aan gewicht winnen in de mate waarin de daarin belichaamde overeenkomst naar haar aard meer is bestemd de rechtspositie te beïnvloeden van derden die de bedoeling van de contracterende partijen uit dat geschrift en een eventueel daarbij behorende toelichting niet kunnen kennen en het voor de opstellers voorzienbare aantal van die derden groter is, terwijl het geschrift ertoe strekt hun rechtspositie op uniforme wijze te regelen.

Anderzijds leidt de CAO-norm niet tot een louter taalkundige uitleg; in het arrest van de Hoge Raad van 31 mei 2002, nr. C00/186, NJ 2003, 110, is de hiervoor in 4.3 aangehaalde rechtspraak in die zin verduidelijkt dat hier sprake is van een uitleg naar objectieve maatstaven, waarbij onder meer acht kan worden geslagen op de elders in de CAO gebruikte formuleringen en op de aannemelijkheid van de rechtsgevolgen waartoe de onderscheiden, op zichzelf mogelijke tekstinterpretaties zouden leiden. In het zojuist aangehaalde arrest is voorts nog beslist dat ook de bewoordingen van de eventueel bij de CAO behorende schriftelijke toelichting bij de uitleg van de CAO moeten worden betrokken. In een latere uitspraak (HR 28 juni 2002, nr. C01/012, NJ 2003, 111) werd geoordeeld dat, indien de bedoeling van de partijen bij de CAO naar objectieve maatstaven volgt uit de CAO-bepalingen en de eventueel daarbij behorende schriftelijke toelichting, en dus voor de individuele werknemers en werkgevers die niet bij de totstandkoming van de overeenkomst betrokken zijn geweest, kenbaar is, ook daaraan bij de uitleg betekenis kan worden toegekend.

4.5 De hiervoor (...) weergegeven rechtspraak heeft als gemeenschappelijke grondslag dat bij de uitleg van een schriftelijk contract telkens van beslissende betekenis zijn alle omstandigheden van het concrete geval, gewaardeerd naar hetgeen de maatstaven van redelijkheid en billijkheid meebrengen. Ten behoeve van de werkbaarheid voor de praktijk en van de toetsbaarheid van het rechterlijk oordeel in cassatie, heeft de Hoge Raad een uitwerking van die vage norm gegeven voor de boven aangegeven, in het maatschappelijk verkeer vaak voorkomende, typen van gevallen. In deze typologie heeft de CAO-norm betrekking op geschriften en verhoudingen waarvan de aard meebrengt dat bij die uitleg in beginsel objectieve maatstaven centraal dienen te staan.

⁶ HR 17 september 1993, ECLI:NL:HR:1993:ZC1059, NJ 1994, 173 (Gerritse/Hydro Agri Sluiskil).

⁷ Bijv. HR 26 mei 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA5961, NJ 2000/473 (sociaal plan); HR 23 maart 2001, ECLI:NL:HR:2001:AG3894, NJ 2003/715 (trustakte bij een obligatielening); HR 16 mei 2003, ECLI:NL:HR:2003:AF4621, NJ 2003/470 (zelfregulering door gedragscode verzekeraars).

⁸ Zo bijv. ten aanzien van de notariële leveringsakte (HR 8 december 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA8901, NJ 2001/350), vestiging erfdiensbaarheid (HR 13 juni 2003, ECLI:NL:HR:2003:AH9168, NJ 2004/251), uitleg splitsingsakte appartementsrechten (HR 1 november 2013, ECLI:NL:HR:2013:1078, NJ 2013/522) en uitleg cessieverbod (HR 12 maart 2014, ECLI:NL:HR:2014:682, NJ 2015/167).

⁹ HR 20 februari 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO1427, NJ 2005/493 (DSM / Fox).

Opmerking verdient ten slotte dat zowel aan de CAO-norm als aan de Haviltexnorm de gedachte ten grondslag ligt dat de uitleg van een schriftelijk contract niet dient plaats te vinden op grond van alleen maar de taalkundige betekenis van de bewoordingen waarin het is gesteld. In praktisch opzicht is de taalkundige betekenis die deze bewoordingen, gelezen in de context van dat geschrift als geheel, in (de desbetreffende kring van) het maatschappelijk verkeer normaal gesproken hebben, bij de uitleg van dat geschrift vaak wel van groot belang.”

Die ‘vloeiende overgang’ heeft ertoe geleid dat *Haviltex* vandaag de dag niet meer onverkort geldt. Allereerst geldt dat, wanneer het om de positie van derden gaat die geen inzicht in de bedoelingen en motieven van partijen hebben, de bewoordingen, naar objectieve maatstaven uitgelegd moeten worden in het licht van de gehele inhoud van het geschrift. En in de tweede plaats nog dit: mocht men na lezing van *Haviltex* denken dat een taalkundige betekenis van gebruikte woorden *irrelevant* is, dan heeft men het mis. Aan die betekenis kan *groot gewicht* toekomen, aldus de Hoge Raad; beslissend is die betekenis echter niet.¹⁰

¹⁰ Zo bijv. HR 5 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY8101, NJ 2013/214 (Lundiform / Mexx).